

Олександр Міхно,
кандидат педагогічних наук,
директор Педагогічного музею України

ЗОЯ ШЕВЧЕНКО: ЖИТТЯ МЕТОДИКОЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу творчої спадщини вченого-методиста Зої Шевченко (1939–2017), її впливу на розвиток методики української літератури крізь призму особистості і наукового таланту, що яскраво виявилися як у її науково-методичних працях, так і у взаєминах з колегами, вчителями, студентами, дисертантами. Шляхом розгляду основних праць науковця автор презентує особистість Зої Шевченко як ученого, фахівця з методики української літератури, демонструючи риси її індивідуального наукового стилю. Структура викладу основного матеріалу статті підпорядкована її основній меті – створити науковий портрет З. Шевченко – і складається з таких підрозділів: «Неперевершений лектор», «Креативна особистість», «Учений-енциклопедист», «Літературознавець, шеченкознавець», «Мислитель», «Співавтор», «Чарівна жінка». Доповнюють науковий портрет З. Шевченко спогади автора статті.

Ключові слова: Зоя Шевченко, методика літератури, особистість ученого, науковий портрет.

Непросто і водночас надзвичайно відповідально писати про справжнього вченого, фахівця з методики літератури Зою Олександрівну Шевченко (1939–2017). Адже всі її методичні праці надзвичайно оригінальні і довершені: чітка логіка, глибока аргументація та переконливість робить їх настільки специфічними і загалом, і в деталях, що у читача виникає відчуття захоплення блискучим розумом, влучним словом, наведеним аргументом. Відтак дуже складно підібрати слова, щоб не оминати жодної грані її такого різнобічного, сказати б, всеосяжного, таланту, помноженого на невичерпну життєву мудрість. Непросто ще й тому, що Зоя Олександрівна була моїм наставником, Учителем, мудрим порадиником у процесі написання кандидатської дисертації. Це накладає особливу відповідальність за кожне слово на її адресу.

Ця стаття присвячена пам'яті Зої Шевченко і є спробою узагальнити її творчу спадщину та внесок у методику української літератури, а також подати кілька штрихів до її наукового портрету як ученого-методиста, чарівної жінки, прекрасної людини. Ми свідомо не будемо підміняти образ ученого біографічним фреймом: народилася, навчалася, захистилася, опублікувала стільки-то праць, підготувала стільки-то аспірантів. Зазвичай за такого підходу особистість якраз і залишається загадкою. Натомість спробуємо з'ясувати, як вплинула наукова творчість Зої Шевченко на розвиток методики української літератури, крізь призму її непересічної особистості і наукового таланту, що яскраво виявилися як у її працях, так і у взаєминах з колегами, вчителями, студентами, дисертантами.

Як учений, фахівець із методики української літератури Зоя Шевченко володіла рідкісним поєднанням якостей, які помітно виділяють її в науковому

світі. Її навчальні посібники, статті, виступи на науково-практичних конференціях – це переконливе продовження кращих традицій методики української літератури. Немає необхідності згадувати всі наукові праці вченого, та й усі її оригінальні методичні ідеї не перелічити. Ми й не будемо намагатися цього зробити, а зупинимося лише на кількох статтях, за допомогою яких, сподіваємося, нам вдасться зрозуміти життєву і наукову позицію Зої Олександрівни в методиці літератури і торкнутися причин творчої удачі цієї неймовірно талановитої людини.

Неперевершений лектор. Одна з перших опублікованих методичних статей Зої Шевченко – «Про ефективність шкільної лекції з літератури» (1978) – започаткувала тему, над якою вона працювала впродовж кількох років і в результаті її всебічного, глибокого дослідження у 1985 р. захистила кандидатську дисертацію «Ефективність шкільної лекції в поєднанні з іншими методами викладання літератури (на матеріалі вивчення творів українських письменників у 8–10 класах)» (1985). Науковим керівником З. Шевченко був Олександр Мазуркевич (1913–1995), відомий український педагог та літературознавець. Згадана стаття хоч і є однією з найбільш ранніх у методичній спадщині Зої Олександрівни, але водночас вона настільки ґрунтовна, що відразу засвідчила появу в методиці української літератури нового імені – Зоя Шевченко. Авторка, аналізуючи шкільну лекцію та її творче поєднання з іншими методами і прийомами викладання літератури, виступає проти «лекційного штампу», акцентує на важливості психологічного впливу на школярів, дотепного жарту, експресії. Безперечно, стаття базується і на власному лекційному досвіді авторки. Відомо, що багато чудових учених виявляються ненайкращими викладачами, оскільки існує незрима грань між глибокими дослідженнями фундаментальних основ об'єкту і невмінням передати результати цих досліджень іншим у доступній для них формі. Можемо запевнити, що ці труднощі Зої Олександрівни були невідомі. Багато років вона поєднувала наукову роботу з викладацькою як доцент кафедри методики викладання української мови та літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Її лекції та виступи заворожували будь-яку аудиторію, даючи своїм слухачам можливість побачити широку панораму розвитку української літератури в її цивілізаційному поступі. Дивовижне уміння Зої Олександрівни впливати на слухача і співрозмовника – це наочне підтвердженням давньої мудрості, наведеної нею у згаданій статті: «Живе слово належить наполовину тому, хто говорить, і наполовину тому, хто слухає».

Креативна особистість. Перейдемо до статті «Учитель – професія творча» (Шевченко, 1989), в якій авторка говорить про високе покликання вчителя літератури і дає практичні поради щодо підвищення фахової майстерності словесника. У кожному абзаці, кожному слові статті – мудра афористична думка про специфіку учительської професії: «Педагог-майстер – це завжди особистість», «Урок літератури особливо виразно висвічує людську суть учителя», «Довірливий діалог – успіх у викладанні літератури», «Головне на уроці літератури – не підганяти інтелектуальну свідомість і емоційний світ

дітей під готові стереотипи» і т.д. Наголошуючи на важливості самооцінки і самопідготовки вчителя, З. Шевченко наприкінці статті звертається до вчителя (та й до всіх нас): «Запитаймо у себе, яку книжку чи журнал прочитали, коли останній раз відвідали театр, картинну галерею, виставку, чи правильно оцінили побачене й почуте, чи вміємо ми правильно прочитати твір образотворчого мистецтва і грамотного розповіді про нього учням». Неначе сьогодні написано! Сама Зоя Олександрівна мала витончений мистецький смак, чудово розуміла різні види мистецтва і майстерно ділилася досвідом цього розуміння у своїх методичних працях.

Літературознавець, шевченкознавець. Стаття «Вічне, невмируще слово Кобзаря» (Шевченко, 1999) присвячена вивченню творчості Т. Шевченка в 9-му класі. З-поміж багатьох статей Зої Олександрівни про Тараса Шевченка ми зупинилися саме на цій, оскільки вже перші її рядки – це своєрідна квінтесенція авторського розуміння Кобзаря: «Хто хоч раз осягне Україну крізь призму Шевченкового світобачення, той перебуватиме в його духовному полоні до кінця своїх днів». Завдання вчителя літератури авторка вбачає у тому, щоб допомогти учням уявити Шевченка таким, яким його бачили сучасники, а також визначити роль, яку він відграв у розвитку української національної та світової літератури і культури в цілому. Сама стаття є реальною практичною допомогою вчителю у реалізації цього завдання.

Особливістю методичних статей З. Шевченко є діалогічність: авторка ніби розмовляє з учителем, пропонуючи власне розуміння художнього твору і процесу його осмислення учнями. Критично аналізуючи літературознавчі праці про Т. Шевченка, вчений-методист пропонує вчителю акцентувати увагу учнів на тому, що книгою життя для Тараса була всім доступна, але не всім однаково зрозуміла українська пісня, радить показувати органічну єдність, взаємовплив і взаємозбагачення талантів Шевченка-поета і Шевченка-художника. Даючи методичні поради до вивчення складної для розуміння учнями поеми «Гайдамаки», авторка наголошує на образній уяві, мистецькому таланті Шевченка-романтика: саме тому «твір пройнятий думкою, почуттями, дихає невіддільним натхненням і виблискує іскрами живої, розмаїтої і палкої фантазії».

Учений-енциклопедист. Не можна обійти увагою статтю «Проблема допрофільної підготовки учнів з української літератури» (Шевченко, 2006) про важливість диференціації та індивідуалізації навчання у процесі вивчення літератури, яка яскравою ілюструє, що мислення вченого працює абсолютно унікальним чином – будучи на кілька кроків попереду в передбаченні того, що стане найбільш актуальною проблемою в науковому дискурсі. З властивою їй глибиною і детальністю Зоя Олександрівна розглядає питання історії індивідуального підходу до учня, проблеми інтелекту, тестування. Звичайно, ці проблеми осмислюються у зв'язку з вивченням літератури, і тут авторка робить принципове зауваження: «У процесі розуміння художнього твору збагачується духовна сфера особистості, яку не можна розглядати лише через інтелектуальну діяльність учня. Духовна сфера життя людини включає її стосунки з іншими, а

також спробу усвідомити своє місце і роль у людському світі». Це і є головне завдання вивчення літератури в школі – допомогти учневі знайти себе.

Ще одним науковим передбаченням З. Шевченко є її всебічне методичне обґрунтування впровадження технології портфоліо як допоміжного способу оцінювання досягнень учнів у процесі вивчення української літератури (Таранік-Ткачук, Шевченко та Яценко, 2009).

Мислитель. «Григорій Сковорода – останній представник українського літературного бароко» – одна з останніх опублікованих статей З. Шевченко (2013). В цій праці мовиться про головне прагнення Г. Сковороди – віднайти людську сутність всередині самої людини. Стаття вражає фундаментальним розумінням складної доби бароко: «Світ у культурі бароко безмежний і мінливий, особистість – складна і багатогранна, духовне життя сповнене емоціями, пристрастями, суперечливістю і боротьбою». Говорячи про життєвий шлях Сковороди і окреслюючи еволюційний поступ легендарного філософа, З. Шевченко аргументовано доводить, що він рухався від догм до завжди ризикованого і завжди перспективного пізнання себе, пізнання людини. У статті виключно цікаво розглянуто філософську і поетичну творчість Г. Сковороди, а також вперше в українській методиці літератури висвітлено постать Сковороди-музиканта, наведено його висловлювання про музику і подано у зв'язку з цим відповідний методичний коментар. На наш погляд, стаття З. Шевченко про бароковий мистецький світогляд Григорія Сковороди – це і є те, що називається «еврика», осяянням глибокодумної людини, методиста найвищого рівня, мислителя «по життю».

Співавтор. Зоя Шевченко – знакова постать методики української літератури у сузір'ї провідних методистів кінця ХХ – початку ХХ ст. У співавторстві з Олександром Бандурою (1917–2010) вона підготувала і видала на початку 1989 р. підручник з української літератури для 8–9 класів шкіл з поглибленим вивченням предмета (Бандура та Шевченко, 1989). Безперечною заслугою, громадянською мужністю авторів, свідченням їх невідступного слідування науковій об'єктивності і прагнення відтворити український літературний процес у всій повноті було внесення до підручника відомостей про Біблію, українських композиторів Дмитра Бортнянського, Максима Березовського, Артемія Веделя, поезій Бориса Грінченка та Олександра Олеся, чії твори тоді ще були забороненими, а імена – напівзабороненими (тобто в підручниках зрідка можна було наткнутися на негативну згадку про цих «буржуазних націоналістів»).

Щира довгорічна дружба і плідна творча співпраця поєднували Зою Шевченко з Нілою Волошиною (1940–2010), українським ученим-педагогом, фахівцем у галузі методики викладання літератури в школі та виші. Разом вони їздили у численні наукові відрядження по Україні, працювали в Інституті педагогіки Української РСР (з 1992 – Інститут педагогіки НАПН України), співпрацювали у підготовці науково-методичних праць, які стали віхою української методичної думки: навчально-методичних посібників «Наукові основи методики літератури» (Волошина, 2002), «Ми є. Були. І будемо ми! Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури»

(Волошина, 2003), Концепції літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі (Концепція, 2002) та ін. Варто додати, що співавторами З. Шевченко, крім Н. Волошиної, яка була редактором згаданих праць, були й інші українські вчені-методисти – ціла плеяда авторів: згадані вже Олександра Бандура та Олександр Мазуркевич, а також Галина Бійчук, Олексій Гальонка, Анатолій Градовський, Валерія Гречинська, Світлана Жила, Наталя Логвіненко, Ірина Одинець, Анатолій Ситченко, Лідія Сімакова, Анатолій Фасоля, Василь Цимбалюк, Таміла Яценко.

Відзначимо, що Зоя Олександрівна завжди підтримувала молодих колег мудрою порадою, довірливою розмовою, просто практичною допомогою у вирішенні якихось робочих питань. Наочним прикладом цього є роль З. Шевченко в науковому становленні і зростанні Таміли Яценко, нині доктора педагогічних наук, головного наукового співробітника відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України. Автор цієї статті неодноразово був свідком палких і – підкреслимо – результативних наукових дискусій цих талановитих методистів. У співавторстві з Т. Яценко Зоя Олександрівна працювала над оригінальною новаторською темою – методикою вивчення українських і зарубіжних художніх творів у контексті естетики модернізму як мистецького явища кінця ХІХ – початку ХХ століття. Результатом цієї співпраці став посібник «Художня література в контексті світової культури» (Яценко та Шевченко, 2012).

Ще одна грань З. Шевченко-методиста – наукове рецензування, яке вона здійснювала також у співпраці з колегами. Найчастіше її співавтором-рецензентом навчальних програм та посібників була Галина Шелехова, український науковець-методист, автор кількох поколінь підручників з української мови, протягом тривалого часу – учений секретар спеціалізованої вченої ради К26.452.02 Інституту педагогіки НАПН України із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 13.00.02 (теорія та методика навчання). Виконувати обов'язки вченого секретаря доводилося й Зої Олександрівні тоді, коли захищалися аспіранти й здобувачі Г. Шелехової. На неї завжди можна було покластися з переконанням, що все буде виконано відповідально (Г. Шелехова, особ. повід.).

Ми побіжно оглянули окремі наукові праці Зої Олександрівни Шевченко, написані протягом 1970–2010-х років, тобто впродовж п'яти десятиліть. На основі навіть цього короткого огляду можемо зробити висновок про вражаючі здібності вченого зробити наукову тему цікавою і зрозумілою вчителів-словеснику, бачити все її різноманіття і розробляти, враховуючи нові реалії. Зазвичай у статтях, присвячених творчій спадщині вченого, говориться про еволюцію його творчого методу, але тут маємо справу знову ж таки з унікальним випадком: усі без винятку праці Зої Олександрівни, як, власне, і її життєва позиція, позначені масштабністю, сміливістю мислення і вчинків, безмежною ерудицією, залізною логікою, абсолютно точним володінням словом. Справді, багато в чому наукові досягнення Зої Олександрівни пояснюються її особистими якостями: умінням протистояти труднощам і негараздам, яких було чимало на життєвому шляху, високою вимогливістю до

самої себе, критичним ставленням до власних праць, творчою захопленістю, неупередженою оцінкою того, що зробили колеги, та здатністю розуміти людей, їхні потреби й проблеми.

Чарівна жінка. Мабуть, із цього треба було б розпочати, але ми свідомо пишемо про Зою Шевченко-жінку після огляду її творчого доробку. Пояснюємо цю позицію тією обставиною, що робота для Зої Олександрівни була смыслом життя, їй вона віддавалася до останку, не припиняючи говорити про мистецтво методики і за столиком у кав'ярні, і під час прогулянок вуличками старого Києва (а мешкала вона в самому центрі міста, на вулиці Інститутській), і в довгих телефонних розмовах. Невеликого зросту, завжди вишукано й елегантно одягнена, вона зналася на парфумах і особливо любила витончений аромат Chanel Coco Mademoiselle, який надавав їй неперевершеного шарму. Вражала її мистецька ерудиція, уміння по-своєму, але надзвичайно точно й метафорично аналізувати різні види мистецтва. Вона тонко розуміла живопис, музику, театр, кіномистецтво. Як зараз у пам'яті зринають її слова про стиль основоположника музичного імпресіонізму Клода Дебюссі. Його музика, говорила Зоя Олександрівна, схожа на шепіт містичних брижів на водній поверхні.

Як і кожна людина, Зоя Олександрівна мала свої особливі вподобання і серед них – пристрасть до якісної кави. Вона не визнавала розчинної, віддаючи перевагу виключно зерновій, яку вміла майстерно готувати. З кави розпочинався її день, вона, наполягала Зоя Олександрівна, стимулювала розумову діяльність і водночас сприяла релаксації. Замовляючи каву в кав'ярні, ця особлива жінка завжди давала поради офіціантам не лише щодо способів заварювання, але й щодо правил подавання цього напою. Робила це доброзичливо, залишаючи пристойні чайові і дивуючись, як можна не знати, за її висловом, елементарного.

Але найбільшим захопленням З. Шевченко була, звісно, художня література. Вона бездоганно знала твори українських класиків і водночас щиро вболівала за долю нашої сучасної літератури, цікавилася книжковими новинками, часто купувала книги, була постійним читачем «Літературної України». Згадується, як жваво, енергійно вона ділилася враженнями від прочитання щойно виданого роману Любка Дереша «Архе» (2005).

В останні роки життя З. Шевченко працювала провідним науковим співробітником лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України. На її робочому столі завжди лежали свіжі газети і журнали, книги і рукописи. Причому всі її праці були написані власноруч. І річ тут не у володінні комп'ютером: наукові праці Зої Олександрівни народжувалися в результаті тривалих роздумів. Зважувалося кожне слово, оцінювалася кожна фраза. І поступово створювалася нова методична праця.

Методична спадщина З. Шевченко і зараз вражає своєю глибиною і актуальністю, різноманітністю тематики, чіткими конкретними настановами, які є і будуть значною допомогою учителю-словеснику.

Насамкінець відзначимо відрадний факт – вивчення творчої спадщини Зої Олександрівни Шевченко вже розпочалося: її методичний доробок аналізується

у нашій статті «Мистецтво методики Зої Шевченко», присвяченій її 75-річному ювілею (Міхно, 2014), окремі аспекти методичної спадщини З. Шевченко розглядає Таміла Яценко у монографії «Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» (Яценко, 2016). Цією статтею ми продовжуємо цей напрям і закликаємо науковців підтримати і розвинути його, адже дослідження спадщини українських педагогів-методистів – це насамперед данина їхній світлій пам'яті, а отже, наш людський обов'язок.

Якось у одній із розмов Зоя Шевченко раптом почала читати напам'ять монолог Мавки з «Лісової пісні» Лесі Українки. Це були перші рядки монологу:

О, не журися за тіло!

Ясним вогнем засвітилось воно,
чистим, палючим, як добре вино,
вільними іскрами вгору злетіло...

«Ви чуєте? Який ритм, яка плавність мови, які вражаючі образи. Дивовижно...», – сказала Зоя Олександрівна і замовкла... Ми ж у пам'ять про неї продовжимо:

Легкий, пухкий попілець
ляже, вернувшись, в рідну землю,
вкупі з водою там зростить вербицю, -
стане початком тоді мій кінець.

Будуть приходити люди,
вбогі й багаті, веселі й сумні,
радощі й тугу нестимуть мені,
їм промовляти душа моя буде.

Я обізвуся до них
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутними росами з вітів моїх...

«Шелестом тихим вербової гілки, голосом ніжним тонкої сопілки, смутними росами...»

Подяка

Моя щира подяка колегам, які ініціювали написання цієї статті та сприяли її створенню, а надто Тамілі Яценко та Галині Шелеховій. Дякую редакції журналу «Українська мова і література в школі» за публікацію рукопису.

Александр Міхно,
кандидат педагогических наук,
директор Педагогического музея Украины

ЗОЯ ШЕВЧЕНКО:

ЖИЗНЬ МЕТОДИКОЙ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. Статья посвящена анализу творческого наследия ученого-методиста Зои Шевченко (1939–2017), ее влияния на развитие методики украинской литературы через призму личности и научного таланта, ярко

проявившихся как в ее научно-методических работах, так и во взаимоотношениях с коллегами, учителями, студентами, диссертантами. Путем рассмотрения основных работ ученого автор представляет личность Зои Шевченко как ученого, специалиста по методике украинской литературы, демонстрируя черты ее индивидуального научного стиля. Структура изложения основного материала статьи подчинена ее основной цели – создать научный портрет З. Шевченко – и состоит из следующих подразделов: «Непревзойденный лектор», «Креативная личность», «Ученый-энциклопедист», «Литературовед, шевченковед», «Мыслитель», «Соавтор», «Очаровательная женщина». Дополняют научный портрет З. Шевченко воспоминания автора статьи.

Ключевые слова: Зоя Шевченко, методика литературы, личность ученого, научный портрет.

Oleksandr Mikhno,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Director of the Pedagogical Museum of Ukraine

ZOYA SHEVCHENKO: LIFE IN THE METHODOLOGY OF UKRAINIAN LITERATURE

Abstract. The article is devoted to the analysis of the creative heritage of the scientist and methodologist Zoya Shevchenko (1939–2017), its influence on the development of the methodology of Ukrainian literature through the prism of the person and scientific talent, clearly manifested both in her scientific and methodological work, and in relationships with colleagues, teachers dissertation. By examining the main works of the scholar, the author presents the personality of Zoya Shevchenko as a scientist, a specialist in the methods of Ukrainian literature, demonstrating the features of her individual scientific style. The main goal of this article is to create a scientific portrait of Z. Shevchenko. This goal is subject to the structure of the presentation of the main material of the article, which consists of the following subsections: «Unsurpassed lecturer», «Creative personality», «Scientist-encyclopedist», «Specialist in literature and in the study of Taras Shevchenko's heritage», «Thinker», «Co-author», «Charming woman». The scientific portrait of Z. Shevchenko is supplemented by his own memoirs of the author.

Keywords: Zoya Shevchenko, methodology of literature, personality of a scientist, scientific portrait.

Література

Бандура, О.М., Шевченко, З.О. (1989). *Українська література. Пробний навчальний посібник для 8 і 9 класів з поглибленим вивченням предмета*. Київ: Рад. школа, 240 с.

Волошина, Н. Й., ред. (2002). *Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб.* / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура, О. А. Гальонка, А. В. Градовський, В. С. Гречинська, С. О. Жила, О. Р. Мазуркевич, В. І. Цимбалюк, З. О. Шевченко. Київ: Ленвіт, 2002. 345 с.

Волошина, Н. Й., ред. (2003). *Ми є. Були. І будем ми! Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури: навч.- метод. посіб.* / Н. Й. Волошина, Т. О. Яценко, Н. М. Логвіненко, І. В. Одинець, С. О. Жила, З. О. Шевченко, Г. Л. Бійчук, А. М. Фасоля, А. Л. Ситченко, А. В. Градовський; Ін-т педагогіки АПН України. Київ: Ленвіт, 216 с.

Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі. (2002). О. Я. Савченко, В. О. Мартиненко, Н. Й. Волошина, Л. А. Сімакова, А. М. Фасоля, З. О. Шевченко. *Українська мова та література.* 11 (267), березень. С.1-12.

Таранік-Ткачук, К., Шевченко, З. та Яценко, Т. (2009). Методичні рекомендації щодо вивчення української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах у 2009-2010 н. р. (Лист МОН від 22.05.2009 р. № 1/9-353). *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.* № 6. С. 23–36.

Міхно, О. (2014). Мистецтво методики Зої Шевченко (творча фабула та бібліографічний сюжет до ювілею ученого). *Українська література в загальноосвітній школі.* №1. С. 8–9.

Шевченко, З. О. (1978). Про ефективність шкільної лекції з літератури. *Методика викладання української мови і літератури: республіканський науково-методичний збірник.* Вип. 8. – К.: Рад. школа, 1978. – С. 45–55.

Шевченко, З. А. (1985). *Эффективность школьной лекции в сочетании с другими методами преподавания литературы (на материале изучения приведенной украинской писателей в 8-10 классах):* автореф. дисс. ...канд. пед. наук: 13.00.02./ Научн.-исслед. ин-т педагогике УССР. Киев, 1985. 23 с.

Шевченко, З. О. (1989). Учитель – професія творча. *Українська мова і література в школі.* №8. С. 33–37.

Шевченко, З. О. (1999) Вічне, невмируще слово Кобзаря. *Українська література в загальноосвітній школі.* №1. С. 37–41.

Шевченко, З. О. (2006). Проблема допрофільної підготовки учнів з української літератури. *Українська мова і література в школі.* №8. С. 27–29.

Шевченко, З. О. (2013). Григорій Сковорода – останній представник українського літературного бароко. *Українська література в загальноосвітній школі.* 2013. №12. С. 40–42.

Яценко, Т. О. та Шевченко, З. О. (2012). *Художня література в контексті світової культури: методичний посібник.* Київ: Педагогічна думка, 136 с.

Яценко, Т. (2016). *Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія.* – Київ: Педагогічна думка, 360 с.